

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВРАХОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОЦІНКИ РОБОТИ СУДУ

THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE BASIC PRINCIPLES OF JUSTICE, WHICH ARE PAID DURING THE EVALUATION OF THE COURT'S WORK

Колеснікова М.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет

У ході проведеного аналізу наукових доробок науковців та чинного законодавства з'ясовано, що принципи вказують на те, яким повинно бути право, як повинно здійснюватися судочинство. Вони визначають фундаментальні засади, що відображають особливості норм даної галузі права, її структуру, мету, становище та можливості подальшого розвитку, формулюють адміністративно-процесуальну діяльність, повноваження та статус суб'єктів адміністративного процесу, є базою для формування та функціонування адміністративно-процесуальних правовідносин.

Розвиток судової системи та задля утвердження справедливої суду в Україні відповідно до європейських стандартів передбачено, що судочинство повинно ґрунтуватися на таких загальних принципах, як: законність, що вимагає від суду здійснювати судочинство, керуючись Конституцією та законами, з урахуванням їх цілей та надаючи при цьому найсправедливіше тлумачення для кожного випадку; гласність, що передбачає відкритість та прозорість проведення судових засідань із наданням реальної і рівної можливості громадянам, які цікавляться справою, представникам засобів масової інформації бути присутніми в залі засідання.

Принципи адміністративного процесу мають велике значення для здійснення правосуддя, слугують одним із критеріїв оцінювання роботи адміністративних судів, а без їх аналізу неможливо дослідити адміністративне судочинство взагалі. Із цієї причини принципи знаходяться у центрі уваги дослідників даної галузі права. Тим не менше сьогодні існує низка спірних питань, пов'язаних із даною темою. Такими, наприклад, є класифікація принципів адміністративного процесу, а також їх правильне тлумачення та застосування.

Під час оцінювання роботи суду враховуються показники відповідності роботи суду принципам, що регулюють питання здійснення правосуддя, наприклад повноти інформації, тривалості судових проваджень, питомої ваги розглянутих справ, законності, дотримання строків розгляду справ і т. д.

Метою оцінювання роботи суду є вдосконалення організації роботи суду, а саме підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур. Суд, який відповідає всім критеріям, стандартам та показникам, можна назвати показовим, досконалим, що позитивно впливає на законність, правопорядок та справедливість у державі.

Ключові слова: принцип, суд, правосуддя, законність, гласність, об'єктивна істина, оцінка роботи суду, оцінювання.

An analysis of the scientific achievements of scientists and current legislation has shown that the principles indicate what the law should be, how the proceedings should be conducted. They determine the fundamental principles that reflect the features of the rules of this branch of law, its structure, purpose, position and opportunities for further development. They formulate the administrative-procedural activity, powers and status of the subjects of the administrative process, are the basis for the formation and functioning of administrative-procedural legal relations.

Development of the judicial system and for the establishment of a fair court in Ukraine in accordance with European standards provides that the judiciary should be based on such general principles as: legality, which requires the court to administer justice in accordance with the Constitution and laws, taking into account their objectives and providing the fairest interpretation for each case; publicity, which provides for openness and transparency of court hearings with a real and equal opportunity for citizens interested in the case, representatives of the media to be present in the courtroom.

The principles of the administrative process are important for the administration of justice, serve as one of the criteria for evaluating the work of administrative courts, and without their analysis it is impossible to investigate administrative proceedings in general. For this reason, the principles are the focus of researchers in this field of law. However, there are currently a number of contentious issues related to this topic. Such, for example, is the classification of the principles of the administrative process, as well as their correct interpretation and application.

In assessing the work of the court, indicators of compliance of the work of the court with the principles governing the administration of justice are taken into account. For example, the completeness of information, the duration of court proceedings, the proportion of cases, legality, compliance with deadlines and so on. The purpose of evaluating the work of the court is to improve the organization of the work of the court, namely to increase the productivity, efficiency and quality of court proceedings. A court that meets all the criteria, standards and indicators can be called indicative, perfect, which has a positive impact on law and order and justice in the state.

Key words: principle, court, justice, legality, publicity, objective truth, evaluation of court work, evaluation.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття ХХ ст. в нашій країні відбувся відчутний прорив у юридичному забезпеченні прав людини, яке багато в чому стало відповідати європейським стандартам. Створюється механізм, що гарантує і забезпечує право людини на судовий захист. У цивілізованому суспільстві суду належить центральне місце у всій правовій системі. Принцип – це вихідне положення, що вказує на те, яким повинно бути право у цілому й адміністративно-процесуальне зокрема.

Принципи адміністративного процесу є фундаментальними засадами, що відображають особливості норм даної галузі права, її структуру, мету, становище та можливості подальшого розвитку. Вони формулюють адміністративно-процесуальну діяльність, повноваження та статус суб'єктів адміністративного процесу, є базою для формування та функціонування адміністративно-процесуальних правовідносин.

Принципи адміністративного процесу мають велике значення для здійснення правосуддя, слугують одним із критеріїв оцінювання роботи адміністративних судів, а без їх аналізу неможливо дослідити адміністративне судочинство взагалі. Із цієї причини принципи знаходяться у центрі уваги дослідників даної галузі права. Тим не менше сьогодні існує низка спірних питань, пов'язаних із даною темою. Такими, наприклад, є класифікація принципів адміністративного процесу, а також їх правильне тлумачення та застосування.

Питанням розвитку теоретичних і практичних основ поняття «принципи» займалися такі науковці: В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Беляневич, Ю. Битяк, В. Бойко, Ю. Георгієвський, І. Голосніченко, С. Ківалов, І. Коліушко, І. Марочкін, А. Колодій, Р. Куйбіда, О. Константій, М. Косюта, В. Кривенко, А. Неугодніков, А. Осадчий, Ю. Педько, Ю. Полянський, Д. Притика, П. Рабіно-

вич, Г. Рижков, М. Руденко, В. Стефанюк, В. Тимошук, М. Тищенко, О. Уфиновська, Ю. Шемшученко, та ін.

Метою статті є дослідження основних функціональних принципів адміністративно-процесуального права, опрацювавши наукову літературу, у якій досліджуються дане питання; надання загальної характеристики принципів адміністративного процесу; дослідження підходів до класифікації принципів адміністративно-процесуального права.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з положень чинного законодавства, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень [1, ч. 1 ст. 2 КАСУ].

Принципи адміністративно-процесуального права входять до складу загальноправових принципів. Вони є основоположними засадами, які відображають специфіку норм права, структуру адміністративно-процесуального права, стан та можливість його подальшого розвитку щодо захисту прав, свобод і інтересів суб'єктів адміністративного процесу. Вони допомагають правильно тлумачити та застосувати адміністративно-процесуальні норми, є основою законодавчої практики, характеризують суть та значення права як регулятора суспільних відносин у галузі здійснення правосуддя в адміністративних справах, його соціальну цінність [2, с. 91].

Принципи адміністративно-процесуального права закріплені у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), Конституції України, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та інших міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Кожний принцип адміністративного процесу виконує своє власне функціональне призначення. Разом із тим вони діють не окремо, а в певній сукупності, оскільки мають спільну мету – організувати діяльність судових органів, забезпечити правильний розгляд адміністративної справи, а також належне виконання прав та обов'язків усіх учасників процесу та ін. [3, с. 15].

Правильне і неухильне дотримання принципів адміністративного процесу є основою якості судових послуг, позитивної оцінки роботи суду, адже суд, який відповідає встановленим стандартам, можна назвати досконалим судом.

Об'єктивна взаємозумовленість та зв'язок принципів адміністративного судочинства чітко окреслюються навіть за їх співставлення. Так, наприклад, принцип рівності усіх учасників процесу перед законом і судом обов'язково повинен передбачати надання кожному учаснику процесу право ознайомлюватися з матеріалами справи. Відсутність подібних прав не лише порушила б рівність громадян перед законом та судом, а й стала б перешкодою для офіційного встановлення всіх обставин справи [4, с. 404].

Виходячи з вищезазначеного, принципи адміністративно-процесуального права слід розглядати як цілісну систему, оскільки вони взаємодоповнюють один одного.

Варто підкреслити, що у КАСУ чітко визначено систему принципів, за допомогою яких здійснюється розгляд і вирішення адміністративних справ. Так, відповідно до ч. 3 ст. 2 КАСУ, основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;

- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [1].

Проте наведений перелік принципів не до кінця розкриває їхні специфічні властивості, адже кожен принцип має власне призначення, по-своєму регламентує окремі процесуальні питання, визначає правовий статус учасників адміністративного процесу. Доцільніше розділити їх за певними спільними ознаками [4, с. 405].

Існує велика кількість наукових підходів до класифікації принципів адміністративно-процесуального права за різними критеріями. У різні часи безліч науковців зверталися до даної теми. Проте єдиного варіанту систематизації принципів адміністративного процесу розробити так і не вдалося.

А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник спробували здійснити розподіл принципів, що стосуються організації та діяльності адміністративних судів. Критерієм для поділу стала цільова спрямованість, відповідно до якої принципи поділяються на:

1) організаційні, які впливають на створення належних умов здійснення адміністративного процесу (наприклад, принцип незалежності суддів, швидкості й економичності процесу);

2) функціональні – основні засади, які визначають спрямованість адміністративного процесу (наприклад, принцип гласності адміністративного процесу) [5, с. 103].

Функціональні принципи адміністративного процесу визначають спрямованість адміністративного процесу, форму й зміст його інститутів. До них можна віднести принципи:

- 1) законності;
- 2) гласності;
- 3) об'єктивної істини;
- 4) перегляду рішень органу, уповноваженого розглядати адміністративні справи;
- 5) обов'язковість виконання ухваленого рішення та ін. [6, с. 13].

Принцип законності є найважливішим принципом адміністративного процесу. Він визначається тим, що суд у своїй діяльності під час вирішення справ повинен правильно застосовувати норми матеріального права до конкретних правовідносин, а також тим, що здійснення правосуддя неможливе без додержання норм адміністративного судочинства. Уся діяльність суду підпорядкована чинному законодавству щодо здійснення адміністративного судочинства і реалізується у визначеному ним процесуальному порядку. Таким чином, принцип законності в адміністративному судочинстві передбачає вимогу до адміністративних судів розглядати та вирішувати справу відповідно до Конституції та законів України, суворо дотримуватися норм матеріального і процесуального права [7, с. 251].

Для реалізації принципу законності в адміністративно-процесуальній сфері необхідна низка умов, до яких слід віднести єдність законності, верховенство права, гарантованість прав і свобод громадян, недопустимість протиставлення законності та доцільності, невідворотність стягнення за порушення закону [8, с. 24]. Дотримання та реалізація принципу законності під час здійснення судочинства враховуються у процесі здійснення оцінювання роботи суду.

Принцип гласності адміністративного процесу зумовлений необхідністю широкої поінформованості суспіль-

ства про діяльність державних органів, їхніх посадових осіб щодо виконання покладених на них функцій.

Відповідно до ст. 10 КАСУ, розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито, крім випадків, визначених цим Кодексом (якщо відкритий розгляд може призвести до розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, а також за необхідності захисту особистого та сімейного життя людини). Відкритий розгляд означає встановлений процесуальним законом порядок розгляду справ у судах, за якого судові засідання проводяться відкрито з наданням реальної й рівної можливості громадянам, які цікавляться справою, представникам засобів масової інформації бути присутніми в залі, стежити за ходом судового розгляду, конспектувати те, що відбувається, проводити фотозйомку, відео- та аудіозапис із використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду (однак кіно-, фото- та відеозйомка із застосуванням стаціонарної апаратури, а також трансляція судового засідання провадиться тільки з дозволу суду й учасників процесу) [1].

Окрім того, суд під час розгляду справи в судовому засіданні здійснює повне фіксування його перебігу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, що є єдиним офіційним записом судового засідання.

Гласність для сторін на відміну від загальної гласності виражається у їхньому праві на гласне судочинство, а також у праві бути повідомленими про зміст вимог і заперечень сторін, знайомитися з матеріалами судової справи, бути вислуханими у судовому засіданні тощо.

Суттєвим аспектом загальної гласності судочинства є публікація судових рішень та інформації про справи, що розглядаються судами, на офіційному вебпорталі судової влади України, у друкованих виданнях, а також право кожного отримувати інформацію про судові справи.

Отже, гласність судового процесу є основною і необхідною умовою справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом, а так само є забезпеченням можливостей для захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судовому процесі. Відкритий судовий розгляд посилює громадський контроль над діяльністю суду, підвищує у суддів і осіб, які беруть участь у справі, почуття відповідальності, забезпечує виховний вплив судового процесу.

Відкритість та прозорість роботи адміністративних судів дають змогу оцінити роботу суду і свідчать про певний рівень інформаційної доступності суду як установи.

Принцип об'єктивної істини проявляється у зобов'язанні уповноваженої особи правильно і повно досліджувати та відображати фактичні обставини справи у відповідних процесуальних документах, приймати рішення по адміністративній справі, базуючись лише на фактах реально існуючої дійсності. Дані вимоги будуються з огляду на таку філософську категорію, як пізнання, відповідно до якої об'єктивна реальність існує незалежно від

суб'єкта і вважається істиною у разі адекватного відбиття справжніх обставин справи у свідомості суб'єкта.

Таким чином, принцип об'єктивної істини покликаний цілковито виключити з адміністративного процесу будь-які прояви суб'єктивізму, однобічності в аналізі дій учасників процесу, має на меті забезпечити з'ясування та оцінки реально існуючих фактів, що дійсно мають значення для прийняття обґрунтованого рішення у конкретній адміністративній справі.

Основним завданням розгляду кожної справи, пов'язаної з адміністративним правопорушенням, є необхідність своєчасного, всебічного, повного й об'єктивного з'ясування її обставин. Із такою необхідністю законодавець, зокрема, пов'язує оцінку досліджуваних у ході розгляду справи доказів [8, с. 25].

Правомірність, своєчасність, професійність суддів, якість написання винесеного рішення, законність розгляду справ та прийняття законних рішень, своєю чергою, збільшують довіру людей до судової системи та підвищують авторитет суду в суспільстві.

Висновки. Принципи є дуже важливими для адміністративно-процесуального права та адміністративного судочинства взагалі. Вони є фундаментальними положеннями, що відображають права, структуру, мету, завдання та можливості вдосконалення адміністративної галузі. Принципи сприяють здійсненню правосуддя, визнають правовий статус суб'єктів адміністративного процесу. Проте під час дослідження з'ясувалося, що навіть незважаючи на важливість даної теми та пильну увагу до неї науковців, у ній і досі є спірні питання. До таких належать класифікація принципів адміністративного процесу, а також їх правильне тлумачення та застосування.

Кожний принцип адміністративного процесу виконує свою особливу функцію. При цьому вони діють не окремо, а в певній сукупності, оскільки мають спільну мету та взаємодоповнюють один одного. Виходячи з вищезазначеного, принципи адміністративно-процесуального права краще розглядати як цілісну систему.

Під час оцінювання роботи суду враховуються показники відповідності роботи суду принципам, що регулюють питання здійснення правосуддя, наприклад повноти інформації, тривалості судових проваджень, питомої ваги розглянутих справ, законності, дотримання строків розгляду справ і т. д.

Метою оцінювання роботи суду є вдосконалення організації роботи суду, а саме підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур. Суд, який відповідає всім критеріям, стандартам та показникам, можна назвати показовим, досконалим, що позитивно впливає на законність, правопорядок та справедливість у державі.

Таким чином, під час дослідження вдалося з'ясувати, що принципи адміністративного процесу мають велике значення як у теоретичному, так і в практичному вимірі, а їх недотримання призводить до порушення прав учасників процесу, а також процедури здійснення правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 04.02.2021).
2. Будзик Б. Мета, завдання та принципи адміністративного судочинства на сучасному етапі реформування судової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 884. С. 88–92.
3. Бондарчук С.А. Принципи адміністративного судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 18 с.
4. Поталенко С.В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. *Форум права*. 2010. № 2. С. 403–408.
5. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України : навчальний посібник. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.
6. Бурбика М.М., Колеснікова М.В., Солонар А.В. Адміністративний процес України (у схемах) : навчальний посібник. Суми, 2019. 108 с.
7. Мироненко Є.О. Принципи верховенства права та законності в адміністративному судочинстві України. *Форум права*. 2013. № 4. С. 248–252.
8. Адміністративне процесуальне право : навчальний посібник / кол. авт. ; за ред. Т.П. Мінки. Дніпро, 2017. 320 с.